

Značajke Petrićeve recepcije Zoroastru pripisanih Oracula chaldaica

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Filozofska istraživanja, 2010, 30, 457 - 466**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:205791>

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Erna Banić-Pajnić

Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54/IV, HR-10000 Zagreb
erna@ifzg.hr

Značajke Petrićeve recepcije Zoroastru pripisanih *Oracula chaldaica**

Sažetak

Petrić, koji na Pletonovu tragu spise poznate pod naslovom Kaldejska proroštva pripisuje Zoroastru, »suvremeniku Abrahamovu, prvom otkrivaču astrologije i magije tj. mudrosti«, objavljuje te spise u »Dodatku« svoje Nove sveopće filozofije 1591. te 1593. godine pod naslovom Zoroaster et eius CCCXX Oracula Chaldaica, eius opera e tenebris eruta et latine reddita (tu su objavljeni Petrićev predgovor, grčki tekst i njegov latinski prijevod). Spisi će 1593. godine kao zasebno izdanje biti objavljeni u Hamburgu pod naslovom Magia philosophica hoc est Zoroaster et eius CCCXX Oracula chaldaica (bez grčkog teksta).

Zoroastru pripisanu filozofiju Petrić zajedno sa svojom vlastitom i s još tri filozofije, kao jednu »pobožnu filozofiju« podastire papi Grguru XIV. u zamjenu za Aristotelovu »bezbožnu« filozofiju što se »posvuda predaje po školama«.

Prema njegovim vlastitim riječima, Petrić ulaže »nemali trud« u prikupljanje 324 stiha Kaldejskih proroštava, raspršenih po djelima različitih autora poglavito novoplatoničke orijentacije, sakupljajući ih u jedan cjelovit spis, koji raspoređuje u nekoliko tematskih cjelina i prevodi na latinski.

U tekstu se nastoje sagledati Petrićevi motivi izdavanja Zoroastru pripisanih Oracula chaldaica, što se povezuje prije svega s pitanjem o tome jesu li i, ako jesu, kako su učenja iz Oracula prisutna u njegovoj vlastitoj filozofiji izloženoj u Novoj sveopćoj filozofiji.

Svoj načelni stav o tome kako Proroštva funkcioniraju u njegovoj filozofiji iznosi Petrić u šestoj knjizi »Panarchije« Nove sveopće filozofije gdje kaže: »Ali mi filozofiramo pozivajući se na autoritete [pri čemu misli prije svega na Zoroastra] više kao na ures nego kao na temelj. Pozabavimo se stoga dokazima!« Premda, naime, Zoroastra priznaje kao autoritet, Petrić njegove izrijeke ne smatra filozofskim dokazima!

Analizom Nove sveopće filozofije pokušava se u tekstu doći do odgovora na pitanje stoji li ova Petrićeva tvrdnja o pozivanju na autoritete kao na ures. Ujedno se nastoje sagledati specifičnost njegove interpretacije Kaldejskih proroštava, napose interpretacije koncepcije počela u njima izložene.

Na kraju su značajke Petrićeve recepcije tih spisa rezimirane u jednoj njegovoj izjavi, vezanoj doduše uz pitanje razuma, no koja se može primijeniti i na sva ostala učenja izložena u Oracula chaldaica. Petrić u njoj znakovito kaže: »Međutim ta [sc. Zoroastrova] povijest o razumu ne čini se da se mnogo tiče naše filozofije, niti se pak mnogo razlikuje od nje.«

Ključne riječi

Frane Petrić, Kaldejska proroštva, Zoroaster, recepcija

U »Dodatku« svoje *Nove sveopće filozofije*** Petrić, između ostalih tekstova drevne teologije (*prisca theologia*), kao jednu od pet *pobožnih filozofija* koje

*

Tekst je neznatno izmijenjeno izlaganje održano na međunarodnom znanstvenom skupu 18. Dani Frane Petrića – Petrić i renesansne filozofske tradicije što je u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva održan od 23. do 26. rujna 2009. u gradu Cresu, na otoku Cresu.

**

Frane Petrić / Franciscus Patricius, *Nova sveopća filozofija / Nova de universis philosophia* (Zagreb: Liber, 1979). U daljnjem tekstu navodi se skraćeno kao NSF.

podastire papi Grguru XIV. u zamjenu za Aristotelovu bezbožnu filozofiju, objavljuje Zoroastru pripisanu pobožnu filozofiju u spisu pod naslovom *Zoroaster et eius CCCXX Oracula Chaldaica, eius opera e tenebris eruta et latine reddita*. Tekst sadrži njegov predgovor, grčki tekst i njegov latinski prijevod. Ta njegova Zoroastru pripisana proroštva objavljena su potom i u zasebnom izdanju kao *Magia philosophica hoc est Zoroaster et eius CCCXX Oracula Chaldaica* u Hamburgu 1593. (bez grčkog teksta). Ovo Petrićevo izdanje, koje znatno proširuje dotadašnja izdanja s obzirom na broj prikupljenih fragmenata, naišlo je na priličan odjek u krugovima ne samo renesansnih već i kasnijih mislilaca. Petrićev latinski prijevod koristi se u mnogim kasnijim izdanjima tih spisa.¹

Izvori za Petrićevo izdanje *Kaldejskih proroštava*

Petrić na Pletonovu tragu *Kaldejska proroštva* pripisuje Zoroastru. Predložak njegova izdanja je Tiletanovo (Lodoicus Tiletanus) *editio princeps* objavljeno u Parizu 1538., u temelju kojeg je Pletonovo izdanje sa šezdesetak fragmenata. Plethon je inače, prema većini izvora, zbirku fragmenata pod naslovom *Kaldejska proroštva* prvi pripisao Zoroastru, a tim proroštva posvećuje nekoliko svojih djela: izdaje *Proroštva* pod naslovom *Μαγικά Λόγια τῶν ἀπὸ Ζοροάστρου μύγων*, piše komentar tih proroštava, jedno kratko pojašnjenje nejasnih izreka u njima te sažetak zoroastrijskih i platoničkih učenja. Pri sastavljanju zbirke tekstova, koja nastaje sakupljanjem fragmenata iz novoplatoničkih autora Prokla, Hermije, Olimpiodora, Damascija, Sinezija, Nikefora Gregorasa i Simplicija, Petrić se, baš kao i ostali renesansni filozofi koji se bave tim spisima u svemu, pa i u kvalifikaciji spisa, oslanja na svjedočanstva upravo tih autora, poglavito Prokla, ali onda i na kasnije novoplatoničare poput Mihaela Psela i Georgija Gemista Pletona (u spomenutom »Dodatku« NSF stoji da su »Zoroastri oracula CCCXX ex Platonicis collecta [kurziv E. B.-P.]«).

Pritom valja napomenuti da novoplatonički filozofi vrlo često kao kaldejska navode i neka učenja koja ne nalazimo u nama danas poznatim fragmentima. Petrić navodi da je Tiletanovo pariško izdanje od šezdeset fragmenata sve što je ostalo od nekadašnje zbirke, kojoj je autorom bio Zoroaster, a koju su poznavali novoplatoničari.

Petrić o Zoroastru

Zoroastra, kojega smatra Kaldejcem, Petrić drži suvremenikom Abrahamovim i »prvim otkrivačem astrologije i magije tj. mudrosti« (»Zoroaster vero Chaldaeus, et ipse fuit, et Abramo contemporaneus, et Astrologiae et Magiae, hoc est sapientiae primus repertor. Qui de rebus omnibus voluminum multa millia scripsisse fertur...«)² Ovaj je o božanskim stvarima napisao ono što je Bog objavio njegovu sunarodnjaku Abrahamu, koji sam nije ništa zapisao. Oslanjajući se poglavito na Prokla, i Petrić vjeruje da su *Kaldejska proroštva* »a Deo tradita«. Zahvaljujući tome, Zoroaster mu je *teološki autoritet*, premda je već u njegovo vrijeme dovedena u pitanje autentičnost *Oracula* i Zoroastra (što je vidljivo iz predgovora prijevodu *Oracula* gdje Petrić polemizira s Joannesom Goropiusom).

Zoroastra datira Petrić u vrijeme koje četiri stotine godina prethodi Mojsiju, a to je otprilike tisuću i osamstotina godina pr. Kr. Zoroaster, »humanae totius

sapientiae pater«, i Hermes Trismegist za njega su najstariji mudraci *prije Mojsija*.

Polazišno pitanje

Ono što je u vezi s Petrićevim izdanjem *Oracula* od najvećeg interesa jest pitanje Petrićevih *motiva*, napose s obzirom na to da je, prema njegovim vlastitim riječima, u taj pothvat uložio nemali trud. Pitanje motiva povezujemo pak s pitanjem o tome *jesu li i kako su Zoroastrova učenja prisutna u njegovoj vlastitoj filozofiji* izloženoj u NSF. Temeljno je pitanje, zapravo: bi li Petriću *Oracula* bila zanimljiva da su bila drugačije datirana i da mu Zoroaster nije bio autoritet kao jedan od »prisci theologici« *prije Mojsija*? *Oracula*, naime, obiluju mnogim teško razumljivim pojmovima ili, prema Petriću, »ponešto tajanstvenim riječima« poput 'jinge', 'sinohi', 'teletarsi', 'ameilikti' i sličnim, stranima grčkom mišljenju, ali i stavovima koji se nama današnjima čine teško uskladivima s kršćanskom naukom i, kako navodi jedan od kasnijih izdavača *Proroštava* Thomas Stanley (koji u svom izdanju *Proroštava* iz 1661. preuzima Petrićev latinski tekst),

»... mnoga od tih proroštava su tako krnja i mračna... da se tek zahvaljujući pojašnjenjima tumača kaldejska učenja /u njima/ otkrivaju na dubok i čudesan način«.

U čemu je, dakle, njihova *stvarna* privlačnost za Petrića?

Svoj načelni stav o tome kako *Proroštva* funkcioniraju u njegovoj filozofiji Petrić iznosi u šestoj knjizi *Panarchije* gdje kaže:

»Ali mi filozofiramo pozivajući se na autoritete [pri čemu misli prije svega na Zoroastra] više kao na *ures* [kurziv E. B.-P.] nego kao na temelj. Pozabavimo se stoga dokazima!«³

Premda, naime, Zoroastra priznaje kao autoritet, njegove izrijeke *ne smatra filozofskim dokazima*⁴ Analizom *Nove sveopće filozofije* pokušat ćemo doći do odgovora na pitanje *stoji li ova Petrićeva tvrdnja o pozivanju na autoritete tek kao na ures*.

Pri razmatranju značajki Petrićeve recepcije *Kaldejskih proroštava* prije svega treba istaknuti činjenicu *krive datacije* spisa u njegovo vrijeme (smatraju ih

1

Najznačajnija moderna izdanja *Kaldejskih proroštava*: Wilhelm Kroll, *De oraculis chaldaicis* (Hildesheim: Olms, 1962); Édouard Des Places, *Oracles Chaldaïques* (Paris: Les Belles Lettres, 1971) – Des Places objavljuje Psellove i Proklove komentare, ali u njega nedostaju Plethonovi komentari, a upravo Plethonu pripisuje sređivanje prve zbirke fragmenata; Willy Theiler, *Die Chaldäischen Orakel und die Hymnen des Synesios* (Halle: M. Niemeyer, 1942); Hans Lewy, *Chaldean Oracles and Theurgy* (Cairo: Institut Français d'Archéologie Orientale, 1956); Ruth Majercik objavljuje kritičko izdanje fragmenata s komentarom i prijevodom na engleski 1989. pod naslovom *The Chaldean Oracles. Text, translation, and commentary* (Leiden: E. J. Brill, 1989); Brigitte Tambrun-Krasker godine 1995. objavljuje Plethonov tekst Μαγικά λόγια τῶν ἀπὸ Ζωροάστρου μάγων i komentar tog teksta pod naslovom *Oracles chaldaïques. Recension de Georges Gemiste Plethon*

(Athens: The Academy of Athens – Paris: Vrin – Bruxelles: Ousia, 1995); William Wynn Westcott (osnivač ezoterijskog pokreta »The Golden Dawn«) objavljuje fragmente u okviru deset svezaka *Collectanea Hermetica*, sv. 6, pod naslovom *The Chaldean Oracles of Zoroaster* (London: Theosophical Publishing Society, 1895); Thomas Stanley donosi prijevod *Proroštava* na engleski zajedno s izlaganjima M. Psela i G. G. Pletona, u Londonu 1661. – on preuzima Petrićev latinski prijevod i njegovu razludžbu fragmenata po tematskim cjelinama. Ta *Proroštva* objavljuju još G. R. S. Mead, F. W. Cremer i dr.

2

NSF, *Panaugia*, X, 22.

3

NSF, *Panarchia*, VI, 10v.

4

NSF, *Panarchia*, XII, 25.

ranijsima ili istovremenima s Mojsijem). Danas znamo da ta proroštva nastaju u 2. stoljeću i da izlažu učenja srodna učenjima srednjeg platonizma, hermetičkih spisa te gnostičke tradicije. Njihova redakcija, a po nekima i autorstvo, pripisuje se Julijanu Kaldejcu. Petrić, međutim, drži da je *Proroštva*, »koja je neki žrec primio od bogova«, Kaldejac Julijan u vrijeme Marka Aurelija tek *preveo* na grčki.

Druga je značajna činjenica u vezi s *Kaldejskim proroštvima* to da svi odreda novoplatonički filozofi koji su *jedini izvor* poznavanja danas poznate zbirke proroštava prikazuju ove kao božansku *objavu*. Pritom se nigdje u spisima ništa izričito ne kaže o načinu primanja objave sadržaj koje se iznosi u spisima! Spisi se doista odlikuju specifičnošću forme: tu se ne radi o filozofskoj raspravi, već o izriječima kojima se naprosto iskazuje, objavljuje istina. Rukopise – predloške današnje zbirke – prepisivali su različiti kopisti te postoje različite redakcije spisa, s tim da fragmenti što ih donose različiti autori predstavljaju uvijek već i interpretaciju onoga tko ih recipira. Kad se, dakle, oslanja na novoplatoničke autore, Petrić pred sobom *nema jedinstveni predložak*, već se suočava s činjenicom različitih verzija teksta i različitih interpretacija. Napokon, Petrić u predgovoru svome izdanju ističe kako *Kaldejska proroštva* koja izdaje, bez obzira na njihovo ime, nisu predskazivanje budućeg, već naprosto objava božanske istine!

Prije Petrića tim su se spisima u renesansi bavili i neki od najznačajnijih renesansnih mislilaca, tako Georgije Gemist Pleton, Pico od Mirandole, Marsilio Ficino te Agostino Steuco. Njihove proradbe spisa Petrić dobro poznaje, pa ćemo pri određenju značajki njegove recepcije pokušati ove usporediti sa značajkama recepcije u tih njegovih prethodnika.

O učenjima izloženim u *Oracula chaldaica*

Vrlo je teško sažeto izložiti nauk *Oracula*, prije svega zbog toga što nema jedinstvene interpretacije pojedinih fragmenata. Ipak, to je ovdje neophodno učiniti kako bi se mogao steći uvid u značajke Petrićeve recepcije *Proroštava* (osim toga grčko-latinski tekst »Dodatka« NSF u kojem su donijeta *Oracula* teško je dostupan; tekst, naime, nije objavljen u latinsko-hrvatskom izdanju NSF iz 1979. godine). *Proroštva* su pisana u heksametrima, gotovo »hermetičkim« stilom, a u zbirci koju danas posjedujemo dolaze najčešće i u nepotpunim stihovima/rečenicama, tako da dopuštaju različita tumačenja u većoj mjeri negoli je to slučaj s drugim tekstovima. Ipak ima jedna jezgra učenja koju prihvaća većina tumača i koju ćemo pokušati izložiti u kratkim crtama.

Najviše je razmimoilaženja u interpretacijama *Oracula* vezano uz razumijevanje prve trijade, tj. pitanje prvih počela i njihova odnosa, što je razumljivo s obzirom na implikacije koje je ono moglo imati, napose ako ga se dovodilo u vezu s kršćanskom naukom o Trojstvu, što je zapravo i činila većina renesansnih tumača ovih spisa.

Prema *Proroštvima*, najviše počelo je Bog, označen još kao Otac, Monada ($\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\varsigma$), Ponor ($\beta\upsilon\theta\acute{o}\varsigma$), apsolutni izvor svega te kao izvor izvora ($\pi\eta\eta\gamma\eta$ $\pi\eta\gamma\tilde{\omega}\nu$). On je transcendentan i ne dolazi u kontakt sa stvorenim svijetom neposredno, već preko uma. On je oganj iz kojega u sve što jest istječe životonosni oganj ($\zeta\omega\epsilon\phi\acute{o}\rho\iota\omicron\nu$ $\pi\tilde{\upsilon}\rho$).

U spisima se naglašava *trijadička struktura počela* i cjelokupne zbilje. Najviše je sporenja, kako je rečeno, vezano uz interpretaciju članova prvotne trijade: ključno se pitanje pritom odnosi na tumačenje drugog počela, dijade ($\delta\iota\acute{\alpha}\varsigma$), i na određenje odnosa Oca i drugog počela; u spisima se naime govori

i o možnosti/moći Očevoj (δύναμις πατρός), koja se može tumačiti kao drugo počelo, ali se u njima spominju i *dva uma* kao počela.

Mnogo je različitih interpretacija vezanih i uz treći član prve trijade. Prema mnogima, taj treći član je, u skladu s novoplatoničkim poretkom hipostaza (a upravo su novoplatoničari izvor poznavanja *Oracula*), izjednačen sa svjet-skom dušom, koja se često povezuje s jednim od nižih božanstava što se u *Oracula* javlja pod imenom *Hekate* (a što mnogi tumače i kao *ženski aspekt* božanstva).

U *Proroštvima* dominira koncepcija *hijerarhijskog ustroja zbilje*, s mnogim stupnjevima posredničkih bića napose u inteligibilnom svijetu, pa se tu pored prvotnog stvaralačkog načela kao niža božanstva javljaju i tzv. jinge, sinohi i teletarsi (ἰγγες, συνοχεις, τελετάρχαι). Ovi neobični i teško prevodivi izrazi predstavljaju noetičke entitete nižeg ranga. Ispod njih su anđeli i demoni.

Kaldejska kozmologija poznaje tri svijeta: empirejski, eterički i materijalni svijet. Iz svjetske duše koja participira na božanskom umu i koja uspostavlja red u kozmosu proizlazi Priroda kojom vlada usud (εἰμαρμένη)! Sunce se smatra *srcem svemira*. Jedno od ključnih pitanja kaldejske kozmologije jest upravo pitanje određenja mjesta i uloge Sunca u tom sustavu koji poznaje sedam planetarnih sfera i sedam planeta – nebeskih tijela što se smatraju živim bićima. Kad Sunce, naime, biva određeno kao srce svemira, nije posve jasno što to zapravo znači – je li ono posred, u sredini između planeta ili je u središtu svemira. To je, dakle, pitanje je li u *Oracula* na neki način zastupljen heliocentrizam (što će igrati značajnu ulogu u diskusijama o pretpostavkama ili poticajima za uobličenje Kopernikova heliocentričkog modela u renesansi).

Najznačajniji dio spisa odnosi se na sudbinu *ljudske duše*. Može se reći da su spisi izrazito *soteriološkog značaja*. Duša se prema *Oracula* iz izvora svega spušta u materijalni svijet kroz nebesku regiju, pri čemu zadobiva vozilo duše (ὄχημα, *pneuma*, *spiritus*), finije tijelo, što će u renesansnoj filozofiji igrati vrlo značajnu ulogu kao *spiritus*, te razna svojstva koja je vežu uz materijalni svijet. Spas duše predstavlja povratak u izvor. Uspinjanje, ἀναγωγή, što je po Petriću »put do samog Dobra«, ujedno je oslobađanje od veza s materijalnim svijetom. Duša se uzdiže sunčevim »kanalima«, zrakama svjetla. Prvi cilj uzdizanja je doseganje vidljivog Sunca, drugi doseganje nevidljivog Sunca, Aiona (Αἰών), čije svjetlo potječe od inteligibilnog Očeva ognja. Njegove se zrake spuštaju do vidljivog Sunca i pomažu duši na njenom putu uspona u inteligibilni svijet. U fragmentima koje u svom izdanju donosi Petrić taj put uspona sastoji se u kontemplaciji, a završava šutnjom (σιγή), odnosno angažiranjem najvišeg dijela uma označenog kao ἄντρος νοῦ, tj. kao »svijet uma«.

Premda je tvarni svijet u *Proroštvima* određen kao »tama«, kao »ponor« pa čak i kao Had, iz kojega treba bježati u svjetlo, upitno je može li se govoriti isključivo o *dualizmu* u tim spisima (što je jedan od kvalifikativa koji se najčešće povezuje sa zoroastrizmom). Naime, iz nekih fragmenata proizlazi da je materijalni svijet zapravo manifestacija Božja, a materija »od Boga rođena« (πατρογενής), pa bi se onda teško moglo govoriti naprosto o dualizmu u tim proroštvima!

Napokon, *Eros*, Očinska ljubav, koji potječe iz prvobitnog ognja, prema kaldejskim je učenjima svepovezujuća sila kozmosa.

Petrićeva recepcija Kaldejskih proroštava

Već i površan pregled Petrićeve NSF pokazuje da gotovo da nema stranice na kojoj se ne navodi neki fragment iz *Oracula* (prema bazi podataka Bivio

Petrić na 123 NSF mjesta navodi fragmente ili dijelove fragmenata iz *Oracula*). Raspravu o svakom pojedinom problemu on započinje iznošenjem stavova autoriteta, prije svega Zoroastra, da bi ih potom potkrijepio dokazima. O Petrićevu procedéu pri preuzimanju Zoroastrovih stavova najrječitije govori njegova izjava iz *Pancosmije*:

»Sada poblíže pristupimo sastavu i stvaranju (cosmopeiam) samog svemira. *I po svom običaju, pođimo od najstarijih*. [kurziv E. B.-P.] Među Zoroastrovim izrekama čitaju se i ove...«⁵

U tome se njegov proslíjed znatno razlikuje od npr. Ficinova, koji Zoroastrove stavove redovito iznosi nakon izlaganja vlastitih, a kao njihovu potvrdu.

Tumačenje pojedinog fragmenta *Proroštava*, odnosno »potkrepljivanje dokazima« onoga što je u njemu izloženo predstavlja onda zapravo *razvijanje Petrićeve vlastite filozofije*.

Primjer za rečeno nalazimo već u *Panaugiji*: učenje o eteru, o nebu kao čistoj svjetlosti, o Suncu i zvijezdama kao ognjevima, no prije svega nauk o *caelum* ili *mundum empyreum* (ἐμπύριος κόσμος), ognjenom svijetu, sve te ključne stavove *Panaugije* iznosi Petrić kao Zoroastrov nauk, da bi ga potom, utemeljujući ga dokazima, preuzeo u svoju filozofiju svjetlosti, izjednačujući pritom oganj sa svjetlošću.

Isto se može reći i za nauk o *hijerarhijskom poretku svjetala* s kojim korespondira hijerarhija svjetova, a koji kao Zoroastrov preuzima Petrić u svoju filozofiju. Taj nauk rezimirat će na sljedeći način: sva svjetlost nižeg svijeta potječe od nebeskog svjetla, ovo od empireja, ili ognjenog svijeta, ovaj od Riječi Božje, a ova opet od svjetla Očeva, koje je prvotno svjetlo! U ovom povezivanju nauka o hijerarhiji svjetlosti s kršćanskom naukom o Trojstvu već u *Panaugiji* očituje se ključna značajka njegove recepcije *Oracula*: on će ih prije svega nastojati interpretirati u *kršćanskom duhu*.

Ono što je možda najintrigantnije u Petrićevoj recepciji *Kaldejskih proroštava* jest činjenica da, premda mu je Zoroaster primarno autoritet u teološkom smislu, on navodi kao mjerodavne njegove stavove o pojedinim pitanjima *prirodne filozofije*. Zoroastrove izreke, naime, prema Petriću »obuhvaćaju svemir od vrha do dna«! No premda uglavnom prihvaća Zoroastrove postavke, ipak se prema mnogima od njih postavlja *kritički*. Kritizira tako Zoroastrovu podjelu sveukupnosti na tri eterska i tri tvarna svijeta, držeći da postoji jedan svijet i jedna svjetska materija koja se zgušnjava i razrjeđuje! Potom razlozima dokazuje da su »jedno te isto ono što su Kaldejci zamišljali kao troje«! Tako se i eterski svijet prožima s tvarnim i proteže sve do središta svijeta. Zoroastrov životvorni oganj, pratilac svjetla, koji se spušta od inteligibilne regije, empirejskog svijeta sve do najgrublje materije, Petrić izjednačuje s onim što on zove fluor ili fluid, a što predstavlja jedinstvenu svjetsku materiju.

U vezi s okruglošću neba ističe kako je Zoroastrov fragment koji o tome govori neprecizan! Krivu pak tezu o pričvršćenosti zvijezda za kristalinske kugle, ne treba, po Petriću, pripisati Zoroastru, već njegovim sljedbenicima zvjezdoznancima, koji su ga krivo tumačili. Tumači kako je Zoroaster zapravo govorio o zbijanju i zgušnjavanju ognja!

Uglavnom, u *Pancosmiji* se njegova filozofija *razlikuje* od one izložene u *Oracula*. No već i činjenica što on tu polemizira s nekim Zoroastrovim stavovima, točnije sa stavovima njegovih sljedbenika, potvrđuje da Zoroastrova učenja ipak ne doživljava tek *kao ures*, već uistinu i kao jedno moguće tumačenje svijeta s kojim je moguće polemizirati. On pritom čak dopušta mogućnost da Zoroaster ponešto iznosi *kao zvjezdoznanac*, a ne kao teološki

autoritet. Kriterij razlikovanja pritom je način promatranja pojava. Tako u *Pancosmiji* ističe.:

»Ali ako je Zoroaster tako tvrdio kao *običan zvjezdoznanač* [kurziv E. B.-P.], po toplini, veličini, življjoj svjetlosti i snazi zraka, radije ćemo se prikloniti Platonovu mišljenju.«⁶

Napokon, *Panarchia* je onaj dio NSF u kojem Petrić najčešće poseže za fragmentima *Kaldejskih proroštava*. Možda najzanimljiviji segment njegove recepcije *Oracula* jest upravo tumačenje *konceptije počela* izložene u tim proroštvima.

Petrićevo razumijevanje konceptije počela u Kaldejskim proroštvima

U devetoj knjizi *Panarchije* Petrić započinje izlaganje o jednome trojnom počelu stavom iz *Kaldejskih proroštava* o Ocu kao očinskoj monadi, koja protegnuta rađa dvoje, a »monada i dijada ili jedno i dvoje jesu troje«. U vezi sa Zoroastrovim viđenjem počela naglašava kako Zoroaster Boga *nikada* ne naziva umom, kako to primjerice čini Hermes Trismegist (a što Petrić koristi u kritici Aristotelova nauka, tvrdeći kako su svi platoničari boga postavili iznad razuma!). Petrić, dakle, zajedno sa Zoroastrom i »platoničarima« naglašava *nad-razumsku* narav, odnosno transcendentnost Oca.

Poredak počela u prvotnoj trijadi je, prema Petriću, sljedeći: prvo je Otac, monada, drugo je *potentia paterna* – očinska moć/možnost (*πατρική δύναμις*); to je prema Petriću i *prvi um*, koji je prema Hermesu Trismegistu Riječ Božja i Sin; kada uvodi te sintagme Petrić sa Zoroastrova prelazi na referiranje Hermesova nauka. Zoroaster, naime, drugo počelo, moć očevu, *ne zove Sinom!* (»Zoroaster slavi moć Očevu, a Hermes Sina«, ističe u šestoj knjizi *Panarchije*). Tako on zapravo preko Hermesa Trismegista Zoroastrov nauk usklađuje s kršćanskim. U svakom slučaju, odnos Oca i Sina Petrić tumači kao odnos monade i dijade.

Treće počelo je, po njemu, drugi um, očinski um (*πατρικός νοῦς*), um uma, koji je *species* prvoga uma, a prema Hermesu demijurgički um. Petrić pojašnjava: Prvi um, dijada, sebe razumijeva, okreće se prema svojim višim uzrocima i stvara drugi um, a to je prema kršćanskom nauku – Duh sveti! Dakle prvotna trijada u Zoroastra, prema Petriću, bila bi: *Otac – moć Očeva – očinski um*. Ta tri počela stvari čine onda »Deum tri-unum« ili tro-jednog Boga.

Petrić, dakle, *interpretirajući Zoroastrov trijadički nauk tumači tajnu Trojstva!* Takvu interpretaciju, kojom se pokazuje sukladnost trijadičke sheme *Oracula chaldaica* s kršćanskim naukom o Trojstvu, nalazimo u svih renesansnih filozofa, receptora *Oracula*, i prije Petrića. No pritom se različito tumače pojedini članovi trijade. Prema većini tumača *Oracula* drugo počelo, *δύναμις πατρὸς* tumači se kao *ženski princip* (Sapientia, Sofija). Po mnogima pak (u Agostina Steuca npr. kojemu prvu trijadu čine Bog Otac, Riječ/Sin i »anima mundi«, pri čemu je ta svjetska duša izjednačena sa »Spiritus sanctus«), treće počelo prve trijade je svjetska duša povezana s *Hekatom* spomenutom u nekoliko fragmenata *Oracula*. I po tome se Petrićeva interpretacija razlikuje od većine ranijih ili njemu suvremenih tumačenja.

Ovdje, međutim, valja istaknuti: premda se čini kako Petrić uspješno usklađuje Zoroastrov trijadički nauk i nauk o hijerarhiji umskog svijeta s kršćanskim

5
NSF, *Pancosmia*, VII, 80.

6
NSF, *Pancosmia*, XIX, 109

naukom prije svega preko Dionizija Areopagite, konstruirajući na takvim temeljima vlastitu filozofiju, ipak u *Oracula* ima elementa koji su se teško uklapali u tu konstrukciju. To se očituje upravo u njegovu određenju *mjesta i uloge duše*, što je najuže povezano s tumačenjem *Hekate*. U većine tumača Hekata je, kao ona koja podaruje život, bilo da je shvaćena kao svjetska duša bilo kao možnost/moć Očeva, kao *δύναμις πατρός* – *žensko počelo*, obično smješteno između dva božanska uma (kao npr. u Prokla), čineći treće počelo prve trijade (u suvremenim tumačenjima *Oracula* to se počelo najčešće dovodi u vezu s orijentalnim konceptom Velike majke). Po mnogima to je ključan pojam *Oracula chaldaica*.⁷

U Petrića, koji na nekoliko mjesta NSF navodi fragmente *Oracula* u kojima se spominje Hekata, teško je precizno odrediti njeno sistemsko mjesto. Ona je jedan od posredničkih entiteta inteligibilnog svijeta, božanskih pomagača, koji predsjedava srednjoj trijadi hijerarhije umova – sinohima i teletarsima. (Petrić, naime, svoju deveterostruku hijerarhiju bića proširuje Zoroastrovom deveterostrukom hijerarhijom inteligibilnog svijeta što se sastoji od tri trijade). Kako Hekata svemu ispod sebe podaruje život i predstavlja generativnu moć, njena se određenja podudaraju s određenjima duše. No Petrić, možda pod utjecajem Pselova komentara što ga donosi u svome izdanju *Proroštava*, u Zoroastra razlikuje *dvije* duše: izvor-dušu (*πηγαία ψυχή*), koja oživljuje *sveukupnost* i gospodarica je života, a nalazi se u *očinskoj dubini* (*πατρικός βυθός*), neposredno iza očinskih pojmova, i svjetsku dušu koja oživljuje svijet i iz koje proizlaze priroda i tvarni svijet.

Prema svim njenim određenjima, Hekata bi kao jedan od umova u očinskoj dubini trebala biti povezana s izvor-dušom, koja je u hijerarhiji neposredno iznad svjetske duše. Petrić to ipak nigdje izričito ne kaže.

Pritom ostaje otvoreno pitanje pozicioniranja Hekate u sam vrh ontologijske hijerarhije (povezan s božanskim umom), s obzirom na neke fragmente *Oracula*, koji je kao pogansko božanstvo povezuju s demonima i *teurgijskim činima*. Petrić međutim u NSF niti navodi one fragmente *Oracula* koji se mogu povezati s teurgijom i magijom (premda neke od njih i sâm navodi u svom izdanju u »Dodatku« NSF) niti uopće tematizira pitanje teurgije, premda mnogi ključni termini *Oracula chaldaica* upućuju na teurgiju i magiju (npr. 'jinge' koji su izričito povezani s magijom: radi se o jednoj ptici, vrsti ljubavnog uroka), i premda u predgovoru svoga izdanja *Oracula* i sâm opširno govori o magiji.

Napokon, i *nauk o idejama*, a napose *nauk o umu*, svi platoničari po Petriću preuzimaju od Zoroastra, u kojega je »gotovo potpuno objašnjena priroda uma«. Taj *nauk o idejama* prenosi pritom prema Proklovu komentaru Platona *Parmenida*, potkrepljujući ga i opet vlastitim dokazima, uspoređujući ujedno termine kojima se u njegovu izlaganju služe Zoroaster i Platon. Po Zoroastru, ideje iskaču iz samog izvora svega, Oca, i sami izvori i počela, obrasci (*exemplaria*) stvari.

Za Zoroastrov *nauk o umu* tvrdi da ga je Pitagora prenio Grcima, a Platon ga je potom »skriveno (sic!) unio u svoje spise«! U komentiranju Zoroastrova *nauka o umu* povodi se za Pletonovim komentarom, ističući kako je taj komentar našao za svog boravka na Cipru!

U sedamnaestoj knjizi *Panarchije* spominje i razdiobu inteligibilnog svijeta u tri trijade, uspoređujući pritom Dionizijev »kršćanski« *nauk o nadsvjetskim umovima* s onim što o Zoroastrovu *nauku o nadnebeskim hijerarhijama* iznose Pselo i Pleton. Pritom konstatira kako se Dionizijev *nauk* slaže sa Zoroastro-

vim, dok se Pletonov razlikuje od Pselova. Petrić ovdje, dakle, međusobno uspoređuje različite interpretacije *Kaldejskih proroštava*.

Zaključak

O značajkama Petrićeve recepcije Zoroastru pripisanih *Kaldejskih proroštava* može se ukratko zaključiti sljedeće:

1. Petrić *usustavljuje* učenja izložena u *Oracula chaldaica*, što je vidljivo iz načina na koji strukturira njihov sadržaj, razvrstavajući fragmente u sljedeće tematske cjeline: 1. Monada. Dijada. Trijada, 2. Otac. Um, 3. Um. Umsko. Razumsko, 4. Jinge. Ideje. Počela, 5. Hekata. Sinohi. Teletarsi, 6. Duša. Priroda, 7. Svijet, 8. Nebo, 9. Vrijeme, 10. Duša. Tijelo. Čovjek.
2. Općenito se može reći da on preuzima ne samo neke ključne kategorije svoje filozofije (npr. očinska dubina, empirejski svijet) već i mnoge stavove iz *Oracula* te ih integrira u vlastitu filozofiju, tako da se čini da tu filozofiju dobrim dijelom gradi oko jezgre koja svoj temelj ima u *Kaldejskim proroštvima*.
3. Petrić nije objavio komentare *Kaldejskih proroštava* kao zaseban spis. No navodeći i pojašnjavajući pojedine fragmente, on u NSF zapravo *komentira Proroštva*.
4. U Petrićevoj interpretaciji spisa, napose u *Panarchiji*, evidentno je interpretiranje kaldejskog nauka u *kršćanskom duhu* (to se očituje već i u samom prijevodu s grčkog na latinski u »Dodatku« NSF gdje npr. βουλή /Boga/ prevodi terminom 'Filius' – 'Sin').
5. Petrić poznaje komentare *Oracula* većine novoplatoničkih i kršćanskih filozofa i on ih povodom rasprave o nekim spornim mjestima (npr. stavove Dionizija Areopagite, Prokla, Pselosa i Pletona o nadsvjetskim hijerarhijama) međusobno uspoređuje, dakle provodi *komparativnu analizu različitih interpretacija*.

Možda najadekvatnije određenje značajki recepcije *Kaldejskih proroštava* u njegovoj filozofiji daje sâm Petrić, iznoseći u raspravi o razumu sljedeći stav:

»Međutim ta povijest o razumu, *ne čini se da se mnogo tiče naše filozofije, niti se pak mnogo razlikuje od nje* [kurziv E. B.-P.]!«⁸

To bi se onda moglo primijeniti i na recepciju nauka izloženog u *Oracula chaldaica* u cjelokupnoj njegovoj filozofiji!

Napokon o *motivima* njegova angažmana oko ovih spisa moglo bi se konstatirati: od njega deklarirani motiv je zamjena bezbožne Aristotelove filozofije u školama »pobožnom filozofijom« (*pia philosophia*), kojom će se u istinitost kršćanskog nauka uvjeriti »one koji su se od vjere otuđili«, a upravo je Zoroaster, po Petriću, o Trojstvu »napisao čudesne... stvari« te je, kako se čini, »prvi od svih postavio temelje katoličkoj vjeri«!⁹

Stvarni motiv, međutim, po meni leži u sljedećem: *Kaldejska proroštva* su, kako ih Petrić vidi, *platonička filozofija s legitimacijom objavljene istine* (»bozi su svjedoci Platonovim razmišljanjima«, ističe u *Panarchiji*), i u okvi-

⁷ Usp. npr. R. Majercik, *The Chaldean Oracles*.

⁸ NSF, *Panarchia*, XVI, 34v.

⁹ Iz predgovora Petrićeva izdanja *Kaldejskih proroštava*, koji nije objavljen u izdanju NSF iz 1979.

re te tradicije smješta on svoju vlastitu filozofiju, kojoj time osigurava legitimitet u polemici sa skolastičko-aristotelovskom tradicijom.

U tome ujedno biva očita i razlika njegove recepcije *Oracula chaldaica* spram recepcije Hermesu Trismegistu pripisanih hermetičkih spisa što ih također objavljuje u »Dodatku« NSF: preko Hermesa kao teološkog autoriteta on je prvenstveno htio ojačati tezu da je razumom moguće dokučiti sadržaj vjerovanja, pa i sam misterij Trojstva! *Kaldejskim proroštvima* nastoji osigurati temelj (novo)platoničkoj filozofiji u božanskoj objavi.

Na kraju, preostaje da se odgovori na pitanje što danas još može, nakon ispravne datacije spisa, biti značajno pri razmatranju odrednica Petrićeve recepcije *Kaldejskih proroštava*. Da bismo dobili odgovor na to pitanje dovoljno je posvijestiti činjenicu da ne samo Petrić već i gotovo svi renesansni filozofi razumijevaju i tumače i Platona i pitagorejce i novoplatoničare, ali vrlo često i kršćanski nauk upravo kroz *Oracula Chaldaica*!

Erna Banić-Pajnić

Characteristics of Petrić's Reception of *Oracula Chaldaica* Attributed to Zoroaster

Abstract

The article attempts to examine Petrić's motives for publishing Oracula Chaldaica, attributed to Zoroaster; and relate them primarily with the question of whether the teachings from the Oracles are present, and if so, in what way are they present in Petrić's philosophy laid out in his Nova de universis philosophia.

Petrić introduces his basic position on how Oracles function in his philosophy in the sixth book of "Panarchia" in Nova de universis philosophia, where he says: "But we philosophise by appealing to the authorities [by which he primarily means Zoroaster] more in the sense of an ornament than in the sense a foundation. Let us therefore deal with proofs!" Although, in fact, Petrić recognizes Zoroaster as an authority, he does not regard his sayings as philosophical proofs!

Through the analysis of Nova de universis philosophia the article tries to answer the question whether the claim of appealing to the authorities merely as an ornament is justified. At the same time, it tries to expound the particularity of his interpretation of Chaldean Oracles, especially the interpretation of the notion of substance found in Oracles.

Finally, the features of Petrić's reception of these writings are summarized in one of his statements, although connected to the issue of reason, but which can be applied to all of the teachings of Oracula Chaldaica. He indicatively states: "However, this [sc. Zoroaster's] history of reason does not seem to concern our philosophy very much, nor does it greatly differ from it."

Key words

Frane Petrić, *Chaldean Oracles*, Zoroaster, reception